

A MÓRA FERENC MÚZEUM

ÉVKÖNYVE

Varga József, T. Knotik Márta, Tóth Ferenc, Juhász Antal, Herepei János †, Kovács Áron, Bálint Sándor, Szigeti György, Grynaeus Tamás, Dömötör Ákos, Schram Ferenc, Sonkoly István, Jakab Béla, Rékási József, Csizmazia György, Gallé László, Keve András, Marián Miklós, [Kanyó Ferenc és Sárközi István tanulmányaival

1972/73-1

A MÓRA FERENC MÚZEUM

ÉVKÖNYVE

1972/73

I

SZEGED, 1974

JAHRBUCH DES MÓRA-FERENC-MUSEUMS, SZEGED (UNGARN)
ANNALES DU MUSÉE FERENC MÓRA, SZEGED (HONGRIE)
ЕЖЕГОДНИК МУЗЕЯ ИМ. ФЕРЕНЦ МОРА, СЕГЕД (ВЕНГРИЯ)

Barna László, Csongor Győző, Dömötör János, Juhász Antal, Marián Miklós és Szelesi Zoltán
közreműködésével

szerkeszti
TROGMAYER OTTÓ

Technikai szerkesztő
H. KISS JUDIT

A borítólapot *Mayer Gyula* tervezte

Kiadásért felel a Móra Ferenc Múzeum igazgatója
Példányszám 625 — Terjedelem 28,75 A/5 ív
Készült monószedéssel, íves magasnyomással az MSZ 5601—59 és az MSZ 5602—55 szabvány
szerint

74-3971—Szegedi Nyomda

TARTALOMJEGYZÉK

СОДЕРЖАНИЕ

INHALT

SOMMAIRE

In Memoriam	5
Varga József: Adatok a szegedi Fogadalmi templom építéstörténetéhez.....	7
<i>Angaben zur Baugeschichte der Votivkirche von Szeged</i>	18
T. Knotik Márta: XVIII—XIX. századi fém tárgyak és mesteremberek	19
<i>Metallgegenstände und Meister aus den XVIII—XIX. Jahrhunderten</i>	37
Tóth Ferenc: Makó településtörténeti vázlata	41
<i>Beiträge zur Siedlungsgeschichte der Stadt Makó</i>	80
Juhász Antal: Átokháza. Egy tanyasor települése és közösségi élete	83
<i>Átokháza. Siedlungsgeschichte und Gemeinschaftsleben einer Gehöftsreihe in der Nähe der Stadt Szeged</i>	105
Herepei János† — Kovács Áron.: Újabb adatok az aradi és szegedi bokályokról	107
<i>Neuere Beiträge zu den volkstümlichen Krügen (sog. bokály) von Arad und Szeged</i>	110
Bálint Sándor: A disznó tartás és disznótor szegedi hagyományai	111
<i>Traditionen der Schweinezucht und des Schlachtfestes in Szeged</i>	130
Szigeti György: Az apátfalvi nép táplálkozása. II.	131
<i>Die Ernährung des Volkes von Apátfalva. II.</i>	153
Grynaeus Tamás: Engi Tüdő Vince — a legenda és a valóság	155
<i>Vince Engi Tüdő — die Legende um ihn und die Wahrheit</i>	183
Dömötör Ákos: Csúfolódó vers Kálmány Lajos gyűjtéséből	185
<i>Ein Spottgedicht aus der Sammlung von Lajos Kálmány</i>	192
Schram Ferenc: Csaplár Benedek szegedi éveiből	193
<i>Über die in Szeged verbrachten Jahre Benedek Csaplárs</i>	207
Sonkoly István: Megzenésített Juhász Gyula-versek	209
<i>Les poèmes misés en scène de Gyula Juhász</i>	223
Jakab Béla: A küszvágó csér- (Sterna hirundo L.)-tojások meghatározásának problémája	225
<i>The question of classification of the sea swallow (Sterna hirundo L.) eggs</i>	235
Rékási József: Adatok Szeged házi verebeinek (Passer domesticus L.) táplálkozásbiológiájához	237
<i>Data on the food biology of Passer domesticus L.</i>	245
Csizmazia György: A Pusztaszeri Rezervátum és a környező szikések emlősfajánájáról	247
<i>Über die Säugetierfauna des Naturschutzgebietes bei Pusztaszer und den umliegenden Salz- bodengebieten</i>	258
Gallé, László: Flechtenvegetation der Sandgebiete in Süd-Ungarn	259
Keve András—Marián Miklós: Vasvári Miklós	279
<i>Miklós Vasvári (1898—1945)</i>	293
Kanyó Ferenc: A Független Kisgazdapárt újjászerveződése Csongrád megyében 1944—45-ben	295
<i>Die Neuorganisation der Unabhängigen Kleinwirtschepartei im Komitat Csongrád in den Jahren 1944—1945</i>	310
Sárközi István: A Bethlen-kormány népiskolai akciója és a Csongrád megyei eredmények....	313
<i>Die Volksschuleaktion des Bethlen-Kabinetts und ihre Auswirkungen im Komitat Csongrád</i>	327

ENGI TÜDŐ VINCE: A LEGENDA ÉS A VALÓSÁG

GRYNAEUS TAMÁS

(Budapest)

Szabad-e engem hidegen megértni?

(Ady).

A nagy szegedi írónemzedék műveiben csak töredékes adatokat, pillanatfölvételeket találunk Engi (Tüdő) Vince alakjáról, munkásságáról, annak ellenére, hogy a századforduló utáni nemzedék életében-képzeletében igen fontos helyet töltött be. Ezért kíséreltük meg — közel fél évszázaddal halála után — az írott emlékek és a szájhagyomány segítségével fölidézni Engi Tüdő Vincét, az embert és rekonstruálni életművét.

Megpróbáltunk hideg tárgyilagossággal vizsgálódni, értekezni Engi Tüdő Vincéről s nem sajnáljuk, hogy nem sikerült. Ahogy munkánk előrehaladt, ahogy egyre újabb vonásait ismertük meg — alakja úgy vált egyre érdekesebbé, izgalmasabbá. Év-tizedekkel halála után is hatása alá kerültünk. Lehet, hogy tudományos igényű munkában ez nem érdem, mégis el kellett mondanunk, mert így igaz.

Az idő, a mítosz-teremtő képzelet sok vonással gazdagította Tüdő Vince portréját, s legalább ennyit fakult a feledés miatt. Mindezt figyelembe véve is szomorúan kellett megállapítanunk, milyen szegényes, egyoldalú, sokszor rosszindulatú volt az, amit belőle kortársai megláttak, fölismertek. Ennek kiegészítésére vázoljuk föl s próbáljuk értelmezni azt az itt-ott ellenmondásos képet, ami több éves gyűjtőmunkánk során kialakult.

ÍME AZ EMBER

Kortársai és a szájhagyomány hordozói úgy emlékeznek vissza Engi Tüdő Vincére, hogy sovány, „*se nem kicsi vót, se nem nagy, barnás-őszös, idős arcú, kiszenvédött*”, bajuszos, jó nagy szemöldökű, fájóslábú — idős korában két mankóval járt — „*betegős embör volt az a Vince bácsi: olyan lelki, olyan nagyon beteg*”.¹ Egyébként azonban külsőleg miben sem különbözött a többi embertől. A gyógyítókat, táltosokat, tudósokat, szentembereket általában jellemző különleges testi adottságról, „jegy”-ről a megkérdezettek többsége nem tudott, csupán egy tápai adatközlő említette, hogy foggal született.

Barátságos, vendégszerető, jámbor életű ember volt, „*nem nagyon látszott annak a nevetése, komoly embör vót az, nem vigyorgott, jó embörnek látszott, nem vót abba hiba. Se irigy nem vót, se összeférhetlön nem vót. Látszott rajta mindig, hogy őszinte, nem bántott az sönkit, még a legyet sē*”.

„*Kevés élelőmmel élt szögény Vince bácsi, nagyon szentös embör volt: mindig büttölt, nem ötte mög a zsirost, mög a főttest se*” — emlékeznek rá. Vezeklésének szokatlan formája volt a szöges deszkán alvás, illetőleg járás. A szemtanú szerint: „*szöges deszkán feküdt a Vince bácsi, az tele vót olyan nagyfejű szöggel verve. Olyan*

¹. Fényképet mindeztideig nem sikerült róla szerezni. Talán nem is készült, az ő korabeli parasztok különös szorongásból nem szívesen engedték meg.

nagy feje volt a szögnek, mint az ujjam vége, olyan nagy gömbölyű fejei vótak. Nem a högye vót fölfelé, hanem a feje, azon feküdt”.² A szöges ágy csak egy piros ruhával volt letakarva, a feje alatt ronggyal tömött lapos kispárna. „Ahány nap van egy esztendőbe, annyi szög vót högyivel fölfelé, oszt olyan ágyba feküdt, sancolta magát a Jézus szenvedéseie. Hát rossz vót azt nézni...” Ismét mások szerint csak az esztendő bizonyos időszakában, illetőleg pénteki napokon feküdt volna szöges ágyán, ahol *kő volt a feje alja* — egyébként fapriccsen aludt. D. E. úgy tudja, csak akkor feküdt szöges deszkán, „mikor ű gyógyított”.

A tápai énekösasszony, néhai Nyinkó Mihályné Kószó (Palika) Örzse néni (1894—1966) így emlékezett: „szömömmel láttam, amit csinált. Láttam, mikó együtt [hozzánk] a hátán vót egy zsák, abba vót a hetye-mutyija. Mikó együtt az üdö, fekkügyünk, kivötte a hecemuciját: egy szál deszka vót az ágya, csuklóra járt [= összehajtható volt], tele vót szöggel, vót olyan févaj [is rajta]. Letötte a padra, arra feküdt üngbe-gatyába Vince bácsi: ráfeküdt a szöges deszkára. Még le nem feküdt, imádkozott. Éfél után háromig feküdt rajta. Csak az biztos, hogy röggé vérös vót a gatyá mög az üng. Így vezekölt, így nyerte mög az Istennek a kögyelmit”. B. E. szerint azért csinálta volna, „hogy nagyobb lögyön a tudománya”.

Többen emlékeznek arra is, hogy papucsszöggel kivert deszkán térdelt, illetőleg bakancsszöggel kivert deszkákat kötött a térdire, úgy ment imádkozva „mindön vasárnap a mórái [= mórakalmi] templomba. Olyan gyorsan mönt, hogy másik alig győzött mellette mönni”. Derekán láncot viselt, hogy kiérdemelje: forrás fakadjon kápolnája tövében.³ Egy újsághír (5) szerint égi jelenés tudatta vele, hogy ha 11 alkalommal augusztus 14-én térdencsúszva megy az alsóközponti templomba, akkor „a tizenegyedik zarándoklásnál önmagától kinyilik előtte a templom ajtaja”. [Hasonlót népi adatközlőktől nem hallottunk, a 11-es szám előfordulása is szokatlan]. Később már arról írnak, (17) hogy szent koszorúval a fején, térdencsúszva ment a templomba, melynek ajtaja mindig magától megnyílt előtte „olyan ereje van neki”.

Engi Tüdő Vince régi népes család ivadéka. „Arra kinn a tanyán több Tüdő van máig is”, sőt a Vince keresztnév is kedvelt lehetett, mert az alsóközponti [= Mórakalm] plébánia esketési anyakönyvében 1899. (85. sz.), 1902 (141. sz.), és 1903-ban (157. sz.) is szerepel egy-egy Engi Vince. Engi Tüdő Vincének mindössze egy nőtestvéréről van adatunk, hogy több testvére volt-e s ő szülei hányadik gyermeke lett volna, erről sem írott, sem szájhagyománybeli adatunk nincsen.

A Szeged-alsóvárosi plébánia keresztelési anyakönyve szerint születési helye, éve, hava, napja „Szeged inferior, 1864. jan. 10.”, a másnap megkeresztelt Vincentius szülei Josephus Engi Rc. és Agnes Magda Rc., plebeius conditioju, Szeged inferior 1196. lakosok.

² Az 1904. évi egyházi és világi tagokból álló vizsgálóbizottság is látta ezt a szöges deszkát (7).

³ Átokházi (Szeremle) gyűjtésem egy adata szerint egy javasasszonyról mesélték, hogy „éjjel vasgereblye fokán alszik”. Csengersimán (Szatmár m.; saj. gy.) mondja a jó alvó ember, akit akárhol elér az álom: „én még a gerebenen is elalszok”. [Gereben = kártólásra használt, szögekkel kivert deszka, „amin a szösz húzzuk”.] Nincs tehát igaza Tömörkénynek, (6/384), amikor evvel kapcsolatban gúnyosan az indiai fakirokat idézi, mert ha utánanézzünk, nyilván akad még adat a magyar folklórban is, ami a vezeklés e szokatlan formájának hagyományáról vallhatna.

Nem tudjuk megállni, hogy a középkori magyar legenda-irodalomban található példát teljes egészében ne idézzük: „...e szent Szűz kéré soror Agnest, hogy öneki segéllene csinálni egy kapcát, mely kapcában belül e szent Szűz tett avagy varrott vala apró hegyes vasszegeket. És ezenképpen viselő vala ő lábaiban az Úr Istenért, nagy szerelemmel... És még vala a lábában két nemezkapca, mely kapcákat bevertének vala kétfelől apró hegyes vasszögekkel, kiket a szent Szűz visel vala ő lábaitan” (Margit legenda).

Népszerű árpádházi szentről lévén szó, elképzelhető, hogy legendájának e részletét Engi (Tüdő) Vince ismerhette, s hathatott vezeklésének formájára.

Élete korai szakáról csak annyit tudunk — ezt még Engi Tüdő Vince „*életibe mesélte, — hogy az ő anyja mögjósolta, mikor mög születött, neki az ő életit, hogy milyen élete lössz: sokan gyűlölik, de nagy tudománya lössz*”. Egyesek szerint „*piarista papnövendék volt, de kicsapták*”. Ez nyilvánvalóan csak mondai fikció. Gyógyító-szentemberi tevékenységét valószínűleg közvetlenül a századforuló táján kezdhetette el a szájhagyomány adataiból és az első sajtótámadások időpontjából (Szegedi Napló, 1902. május, augusztus, október, december) következtetve. Januári gyerek lévén, érthető, ha a január 22-én ünnepelt, népszerű vértanú-diakónus szent nevét kapta a keresztségben. De az már a hagyomány, a névadó szent szellemi örökségének tudatos vállalására utal, hogy esküvőjét is e napon tartotta.

A Szeged-alsóvárosi plébánia „házasultak anyakönyvének” VI. kötete 176. lapján olvasható bejegyzés szerint (44. sz.) háromszori hirdetés után Engi Vince rk. vallású, nőtlen, 23 éves, Szeged alsótanya, Domaszék 208. sz. lakos 1888. január 22-én megesküdött Ördög István és Tamás Teréz 22 éves, 1865. ápr. 8-án született hajadon lányával, Ördög Veronával. Az anyakönyvek és a szemtanú B. E. szerint felesége meghalt, négy gyermek maradt utána, de felnőtt korukra egyikük sem maradt otthon.

Engi Tüdő Vince körösztje és tanyája *hármastánál, három* határ (a domaszéki, zákányszéki és mórahalmi) találkozási közelében fekszik. Minden bizonnyal ez is — éppúgy, mint a viharharang és a „szentkút” — lényeges lehetett kultikus helylé alakulásában. A tanyaépület — szegedi tájban szokatlan sacralis jellegű — oromdísz is ezt húzza alá.

„Sík mezőben hármastánál
Jobbra, balra szerte fut”...

1. kép Az egykori Tüdő-tanya közepütt az elpusztult „Tüdőköröszt” maradványaival. (1965)

2. kép. Az egykori Tüdő-tanya oromdísze.

A szájhagyomány⁴ családi körülményeiről akként vélekedik, hogy felesége „elhagyta a halottnézetésért, búvölésért”; mások szerint a sok odajáró ember közül valaki elszerette tőle, s attól kezdve terjesztette róla az asszony a Mária-látomásokkal kapcsolatos rágalmat. Azután „vitt oda asszonyt — Ördögné Tari Rózát — de nem úgy élt vele, mint férj és feleség, csak hogy lögyön a betegek mellett valaki, meg a gyerekökkel. Ez két-három év múlva möghalt. Akkor Tápérol vitt egy asszonyt — Kása Rozit — (az adatközlő B. E. anyját) az se bírta sokáig: 10—14 betegöt ötetni, azok alól mosni — a Vince mög szögény, vezekölt állandóan — kibetegödött az is, oszt otthagya” (35/763).

Egy hozzá járó házaspár sok gyermekéből „egyet ide ajándékozott az édsanyja”, Tüdő Vince örökbefogadta Radvánszki Jánost, s ő látta el a ház és a kápolna körüli teendőket. Vagyona egy részét ráhagyta, a tanyát pedig halála után gyermekeitől feleségének sógora, Kiri György vette meg 74 millióért. Fia, Kiri Gyura lakik most is a Domaszék 522. számú tanyaépületben.

Engi Tüdő Vincének „vót négy lánc földje: 4800 szögöl. Földműves vót.” Ennek zöme azonban szőlő és gyümölcsös volt. „A szőlőt nem kellett permetezni abba az időbe”. A kövidinka fő vót erőgetve a fákra, oszt vót olyan tőke, hogy 7—8 kilót is termött.” A többi meg „gyöp vót. Vót neki egy tehene, egynehány birkája, azt legeltette. Így tönögödek.” B. E. szerint időről-időre napszámosokat is fogadtak, később pedig Radvánszki János látta el a munkát. Tüdő Vince méhészkedett is, magafonta gyapjából „mamuszokat horgolt”, meg kertjében termett szemekből rózsafüzérekét csinált: „ügyes keze vót”. Nem is szerette, ha földművesnek nevezték: „istenfélő embör vagyok — monda — csak annyit dógozok, amönnyi a mögélheté-

⁴ és az egyik, Tüdő Vincével foglalkozó újságcikk (9) is. A többnyire nem személyes megfigyelésen vagy tapasztalaton alapuló újságcikkek írói is jócskán támaszkodtak a szájhagyományra (1).

